

(به همانجا)، و پس از وی، عزالدین سلطوق (پسر علی) به حکومت رسید. در سکه‌های بی‌تاریخ، عزالدین تابع مسعود بن محمد سلجوقی (حک: ۵۲۸-۵۴۷) ذکر شده است (اونگول^۳، ص ۴۶۴). او در ۵۴۸ در جنگ با گرجیان شکست خورد و پس از مدتی اسیری سرانجام آزاد شد. در ۵۵۶ نیز، در جنگی دیگر میان این دو گروه، سلطوق اسیر شد اما شاه‌بانو (خواهر وی و همسر شاه‌آرمَن سَقمان، حاکم اخلاط) با فرستادن هدایایی گران‌بها برای فرمانروای گرجستان، سلطوق را آزاد کرد (ابن‌اثیر، ج ۱۱، ص ۱۹۰، ۲۸۰؛ بدلیسی، ج ۱، ص ۱۶۲).

در ۵۶۰، سلطوق دخترش را برای وصلت با قلیچ‌ارسلان دوم سلجوقی (حک: ۵۵۱-۵۸۴) به آناتولی فرستاد، اما این دختر را یاغی‌باسان، امیر دانشمندیه، که با قلیچ‌ارسلان در جنگ بود، دستگیر کرد و او را به ازدواج برادرزاده‌اش، حاکم قیصریه، درآورد. این ماجرا سبب شد تا میان سلجوقیان و دانشمندیان جنگ شدت بگیرد. عزالدین سلطوق در ۵۶۳ درگذشت و ناصرالدین محمد، پسرش، جانشین او شد. از وی به‌عنوان حاکمی عادل یاد شده است (به اونگول، ص ۴۶۵).

پس از ناصرالدین محمد، خواهرش ماماخاتون، به حکومت رسید. در این هنگام، تقی‌الدین ایوبی درصدد تسخیر اخلاط برآمد، اما ماماخاتون در رأس لشکری وارد جنگ شد (عمادالدین کاتب، ص ۵۷۰). در ۵۹۷، او از ملک عادل، سلطان ایوبی قاهره، خواست تا برای وصلت او با مردی صاحب‌نام کمک کند (به ابن‌واصل، ج ۳، ص ۱۱۸). این امر نشان‌دهنده مناسبات دوستانه ماماخاتون سلطوقی و سلطان ایوبی مصر است. علاءالدین ملکشاه بن محمد به حکومت ماماخاتون پایان داد. دوره علاءالدین ملکشاه دوره تزلزل در حاکمیت سلطوقیها بود و سلجوقیان* آناتولی و ایوبیان* بارها به ارزروم حمله کردند (اونگول، ص ۴۶۶-۴۶۷). در ۵۹۷، سلیمان بن قلیچ‌ارسلان سلجوقی ارزروم را تسخیر و به حکومت سلطوقیان پایان داد (به ابن‌اثیر، ج ۱۲، ص ۱۶۰). حاکمان چمشگزک خود را از تبار ملکشاه دانسته‌اند (به بدلیسی، ج ۱، ص ۱۶۲-۱۶۳).

از دوره سلطوقیان بناهای تاریخی در ارزروم برجای مانده است، از جمله مسجد، مدرسه، کاروانسرا و حمام. ارزروم به سبب قرارگرفتن در مسیر تجاری آناتولی - ایران اهمیت فراوان داشت. همچنین، به سبب وجود چراگاههای غنی، دامداری نیز در آنجا رونق داشت (به سومر، ص ۴۳-۴۴؛ توران، ص ۲۶، ۵۰-۵۱، ۵۴؛ اوزکان^۴، ص ۷۲).

منابع: ابن‌اثیر؛ ابن‌واصل، مَفْرَجُ الْكَرُوبِ فِي اخْتِيارِ بَنِي اَيُوبِ، ج ۳، چاپ جمال‌الدین شیال، قاهره [؟ ۱۳۷۹ / ۱۹۶۰]؛ شرف‌الدین بن

سایر آثار وی - محمد ابراهیم ابوسلیم، ص ۱۰۴-۱۰۵؛ <ادبیات عربی آفریقا>، ج ۱، ص ۵۸-۵۹.

منابع: عبدالرحمان جَبَری، تاریخ عجائب الآثار فی التراجیم و الاخبار، بیروت: دارالجمیل، [بی‌تا.]: محمد ابراهیم ابوسلیم، ادباء و علماء و مؤرخون فی تاریخ السودان، بیروت ۱۹۹۱/۱۴۱۱؛

Ali Salih Karrar, *The Sufi brotherhoods in the Sudan*, London 1992; *Arabic literature of Africa*, vol.1, compiled by R. S. O'Fahey, Leiden: Brill, 1994; Richard Hill, *A biographical dictionary of the Sudan*, London 1967; J. Spencer Trimingham, *Islam in the Sudan*, London 1965.

/ فائزه رحمان /

سَلْب، جزیره - سولاوسی

سَلْتِس - سَلْطِيش

سَلْطُوقِ اوغوللاری، یکی از نخستین خاندانهای حکومتگر ترکمن آناتولی در منطقه ارزروم، از حدود ۴۶۵ تا ۵۹۸. این نام به صورتهای سَلْتُوق / صَلْتُوق / صَلِيق / میرسلیق / امیرسلیق نیز ضبط شده است (به ظهیرالدین نیشابوری، ص ۲۷؛ ابن‌اثیر، ج ۱۱، ص ۱۹۰-۲۸۰؛ رشیدالدین فضل‌الله همدانی، ج ۲، جزء ۵، ص ۲۷۹). اطلاعات راجع به این خاندان پراکنده است. سلطوق، نخستین فرد شناخته‌شده از آنان، از بزرگان (بای) ترکمن بود و با آلپ‌ارسلان* / البارسلان سلجوقی در نبرد مَلازگرد، برای فتح آناتولی، در ۴۶۳ شرکت داشت (به رشیدالدین فضل‌الله همدانی، ج ۲، جزء ۵، ص ۲۷۹-۲۸۰، ۲۸۴). پس از این نبرد، آلپ‌ارسلان ارزروم* و شهرهای اطراف را به امیرسلطوق واگذار کرد (به ظهیرالدین نیشابوری، ص ۲۷-۲۸). ابن‌اثیر (ج ۱۱، ص ۳۱۷) نام مؤسس این سلسله را ابوالقاسم ذکر کرده، که احتمالاً همین سلطوق است. پس از وی، علی، با عنوان امیر، در ۴۹۶ جانشینش شد. امیرعلی در همان سال در نبرد بُرکیازق با برادرش، سلطان محمد، متحد شد. سپس، در ۵۱۵ با همکاری آرتُقیان* و ارسلان طُغان (امیر ارزن) با گرجیها جنگید. او در ۵۱۶ به درخواست مُسْتَرشد بالله* عباسی، برای مقابله با دُبَیْس بن صدقه، حاکم مَزَیْدی جَلَه، کمک نظامی فرستاد (به سومر^۱، ص ۱۹، ۲۳؛ توران^۲، ص ۲۳-۲۵). حکومت امیرعلی حدود ۲۵ سال طول کشید و در این مدت، نبردهایی با صلیبها کرد (توران، ص ۲۴). پس از مُرگ امیرعلی، برادرش ضیاءالدین ملقب به غازی

1. Sümer

2. Turan

3. Öngül

4. Özkan

**Sümer, Faruk : Saltuklular/Selçuklu Araştırmaları Dergisi 3.
Ankara 1971.**

Yeni Türkiye

73

bu sayıda

kafkaslar özel sayısı - III

devlet adamları, bilim adamları, uzmanlardan ve yazarlardan arşivlere dayalı uluslararası 700 makale, inceleme ve araştırma osmanlı ve kafkasya, 19. yüzyıla kadar osmanlı ve kafkasya / 19. yüzyılda osmanlı ve kafkasya / birinci dünya savaşı yıllarında osmanlı ve kafkasya / kafkasya'da itihat ve terakki fırkası / türkiye maverâ-yı kafkasya'da, doğu anadolu ve kafkasya, doğu anadolu'da türk hakimiyeti / doğu anadolu türk devletleri / 19. yüzyılda doğu anadolu ve rusya / sarıkamış hareketi

MUSTAFA BUDAK / NAHİDE ŞİMSİR / ŞAHİN FAZİL FARZALI / SEYFEDDİN BUNTÜRK / OKAN GÜVEN / GÜLAY KARADAĞ ÇINAR / Ş. M. HAPIZOV / ABDULLAH TEMİZKAN / İRADE MEMMEDOVA / MEHMET ALİ ÇAKMAK / AHMET TOKSOY / RIZA KARAGÖZ / AHMET AKMAZ / ZAFER GÖLEN / MUSA QASIMLI / SADIK SARISAMAN / VAHDET KELEŞYILMAZ / VASİF QAFAROV / UFUK ERDEM / SELÇUK ÜRAL / SINAN KAHYAĞLU / YÜCEL YİĞİT / İBRAHİM ETHEM ATNUR / OLCAY ÖZKAYA DUMAN / OSMAN MAYATEPEK / MERT TEZCANLIOĞLU / BÜLENT ATALAY / ENİS ŞAHİN / ADEM ÇAYLAK / ATIL CEM ÇİÇEK / HASAN DEMÜRÇİ / SEBAHATTİN ŞİMSİR / MESUT ERŞAN / ENVER KONUKÇU / ÖMER ERDEN / ADEM SAĞIR / NECATİ ÇETİN / HASAN GEYİKOĞLU / HALDUN ÖZKAN / CEM TÜYSÜZ / İLHAN ERDEM / ABDÜSSELAM ULUÇAM / BEYHAN KARAMAGRALI / CELİL ARSLAN / SEFER SOLMAZ / NÂSRULLAH UZMAN / JÜLİDE AKYÜZ ORAT / SİBEL ORHANGAZI / UĞUR AKBULUT / BAYRAM BAYRAKTAR / HASAN ŞAHİN / CEMAL GÜVEN / MUSTAFA ZENGİNBAŞ / OKTAY KIZILKAYA / TUNCAY OĞUN / SÜLEYMAN TEKİR / ALI BİRİNCİ /

Bu dergi Yeni Türkiye Stratejik Araştırma Merkezi tarafından yayımlanmaktadır.

Saltuklu Mimarisi

2-0 Subat 2016

MADDE YAYIMLANDIKTAN
SONRA GELEN DOKÜMAN

Haldun Özkan*

şehirleri gibi iktisadi ve ticari açıdan oldukça müreffeh bir şehir idi. Bölge, Akdeniz'deki limanlardan ve Suriye'den hareket edip; Konya, Kayseri, Sivas ve Erzincan yoluyla Azerbaycan ve İran'a giden veya Türkistan'dan Erzurum'a gelip aynı yoldan Akdeniz'e veya Trabzon limanlarına ulaşan büyük bir kervan yolunun güzergahında bulunduğu için, ticari hayat oldukça canlı idi.

Kaleler

Saltuklular, egemen oldukları bölgede yeni kaleler inşa etmemiş, Bizanslılardan ve daha önceki dönemlerden kalan kalelere yerleşerek onları onarmış ve kullanmışlardır. Erzurum, Hasankale, Tortum, İspir, Oltu, Avnik, Micینگird, Zivin, Tercan, Kars ve Bayburt kalelerinin, kuruluşları M.Ö.'lere kadar indirilmektedir. Müstahkem mevkilere yerleştirilen bu kaleler, Saltuklular tarafından ele geçirilmiş ve birtakım değişiklikler ve eklentilerle bu kaleleri kullanmışlardır. Saltukluların merkezi Erzurum olduğu için, Saltuklu emirleri de Erzurum'da oturmuştur. Bayburt Kalesi; Trabzon'daki Bizanslılara karşı Erzurum'u korurken, Hasankale, Tortum, Oltu, Zivin ve Micینگirt Kaleleri de Gürcü istilasına karşı savunma merkezleri olmuştur. Kars Kalesi Saltuklu hakimiyetinde olduğu sırada yeni baştan tahkim edilmiştir.

Erzurum Kalesi

Bugünkü şehrin orta kesiminde hafif yükseltili bir tepe üzerinde bulunan iç kale, doğu-batı doğrultusunda uzanan dikdörtgen bir konuma sahiptir. Duvarları yer yer burçlar ve dayanak kuleleri ile desteklenmiştir. Kale-

180337 Saltuklular

Saltuklular

Saltuklular, Doğu Anadolu Bölgesi'nde 1071-1202 yılları arasında hüküm sürmüş bir Türk Beyliği'dir. Büyük Selçuklu Sultanı Alp Arslan'ın, 1071 yılında Malazgirt Meydan Muharebesi'nden sonra, zaferin kazanılmasında yararlılığı görülen beylere, kendi bölgelerinde birer beylik kurup, Selçuklulara bağlı olarak yaşamalarına müsaade etmesi ile Anadolu'da yeni bir Türk dönemi açılmıştır. Alp Arslan, önemli komutanlardan Ebul Kasım Saltuk'a da ikta olarak Erzurum ve havalisini vermişti. Saltuklu Beyliği sınırları içerisinde, başkent Erzurum olmak üzere Bayburt, Tercan, İspir, Oltu ve Micینگirt gibi şehir ve kaleler bulunuyordu.¹ Saltukluların en etkili yöneticileri arasında Ebul Kasım, Gazi ve Ali gösterilmektedir.

Selçuklular, Danişmendîler, Mengüçükler, Saltuklular, Artuklular ve Sökmenliler de iskân siyaseti gereği olarak, Orta ve Doğu Anadolu'nun, vadi, ova ve yaylalarına, yurt olarak yerleştirilirken, kısa zamanda bu nüfus üretici duruma getirmeye; eskiden mevcut veya yeni teşekkül eden yerleşme merkezlerini ve çevrelerini canlı birer Türk-kültür merkezi haline dönüştürmeye çalışmışlardır. Saltuklular zamanında Erzurum, diğer Anadolu

(*) Prof. Dr. Atatürk Üniversitesi Sanat Tarihi, (Türkler Projesi, C.8).
(1) A. Ş. Beygu; *Erzurum Tarihi, Anıtları, Kitabeleri*, İstanbul 1936, s. 36-41.; M. F. Kirazoğlu; *Kars Tarihi*, İstanbul 1953, s. 373.; İ. H. KONYALI; *Abideleri ve Kitabeleri ile Erzurum Tarihi*, İstanbul 1960, s. 25-27.; A. Sevim-Y. Yücel; *Büyük Türkiye Tarihi*, Ankara 1990, s. 206-208.; C. Alptekin; "Saltuklu Sikkeleri" *Atatürk Üniv. Fen-Edebiyat Fak. Araştırma Dergisi*, Z. V. Togan Özel Sayısı, Erzurum 1985, s. 293-296. Y. Öztuna; *Başlangıcından Zamanımıza Kadar Büyük Türkiye Tarihi*, C. I, İstanbul 1983, s. 473.; O. Turan; *Doğu Anadolu Türk Devletleri Tarihi*, İstanbul, 1973, s. 3.; E. Simer; "Saltuklular" *Selçuklu Tarihi ve Medeniyeti Enstitüsü, Selçuklu Araştırmaları Dergisi*, S. 3, Ankara 1971, s. 395-400.; E. Konukçu; *Selçuklulardan Cumhuriyete Erzurum*, Ankara 1992, s. 35.

646-658

de kötü seyir takip etmiştir. Cüzcâni'nin, Muhammed Kalaç devri ile ilgili olmayıp, sonraki Kalaçlar hakkında verdiği bilgilerden anlaşıldığına göre, 1205 den sonra ülkonin belli başlı yerleri, Kutbilerce yine Kalaç kumandanlarına verilmişti.

Muhammed Kalaç, 1205 sonlarında, Bihar ve Bengal başarılarına güvenerek, 10.000 kadar Türk askeri ile Tibet Seferine çıktı ise de, umulmadık zayıf ile geri dönmek zorunda kalmıştır. (24) 1206 da Devkot'a sığınmış ve burada hayata gözlerini kapamıştır (25).

(24) Cüzcâni, TN I, 427-431. N. Ahmed, Tabâkat-ı Ekberî, s. 48-49 Gulâm Hüseyin Salim, Riyâzü's-Selâtin, s. 65 vd. Ord. Prof. Dr. Ahmed Zeki Velidi Togan, 1964'de Delhi'de, toplanan Şarkiyâtcılar Kongresinde (Bkz; Z.V. Togan, Delhi Müsteşrikler Kongresi, İslâm Tetkikleri Enstitüsü Dergisi IV (1964) s. 89-102, bu sefere ait, daha çok Cüzcâni kaynak olarak kullanılmak üzere, bir tebliğ okumuştur; "On the Campaign of the Khalaj Turks against the Keraites of Mongolia in Northern Tibet in 1205-1206", Bu tebliğ, "Pakistan Tarih Cemiyeti Dergisi'nin XII. cildinde, İngilizce olarak yayınlanmıştır.

(25) Cüzcâni, TN I, s. 432.

Fen-Edebiyat Fakültesi Araştırma Despişi,
sayı 13/1, 1985 Erzurum.

Dergi / Kitap
Kütüphanede Mevcuttur

Makale 293-296 sayfaları arasında

SALTUKLU SİKKELERİ

Doç.Dr. Coşkun Alptekin

Erzurum ve çevresinde bir asırdan fazla bir zaman hakimiyetlerini devam ettiren Saltuklular'a ait elimizde tesbit edilebilen ancak altı adet bakır sikke bulunmaktadır. Bu sikkelerin üçü II. İzzeddin Saltuk'a diğer üçü ise Nasireddin Muhammed'e aittir. Bunlardan ikisi II. İzzeddin Saltuk'un, ikisi de Nasireddin Muhammed'in olmak üzere dört adedi Erzurum Müzesinde bulunmaktadır.

Beğliğin başına hangi tarihte geçtiği kesin olarak bilinmeyen (1) II. İzzeddin Saltuk'a ait her üç sikkenin de basım yeri ve tarihi yoktur. Bu paraların önyüzleri resimli olup kullanılan tasvirler ise; ya arkaya dönük vaziyette elindeki ok ve yayla avlanan bir süvari, ya da hıristiyan azizlerinden St. George ile bir elinde kılıç diğer elinde bir haç olan Bizans imparatorlurlarının kabartmaları yer almaktadır. Her üç paranın arka yüzlerinde ise, Sultan Tapar'ın oğlu ve Irak Selçuklu sultanı Mes'ud'un adı geçmektedir ki zaton bu devrede Saltuklar'ın Irak Selçuklu Sultanı Mes'ud'u metbu tanıdığını bilmekteyiz. (2)

II. İzzeddin Saltuk'un oğullarından olan Nasireddin Muhammed'in de hangi tarihte Saltuklu Begi olduğu şüphelidir. O. Turan bey, Nasireddin Muhammed'in beylik süresini 1191-1202 tarihleri arasında gösteriyorsa da F. Sümer bey, 1191 yılında Nasireddin Muhammed'in beylüğün başında, İmadeddin İsfahani'ye dayanarak, bulunmadığını yazmaktadır. Yarım asır kadar önce E. De Zambaur, neşrettiği eserinde (3) Nasireddin Muhammed'in 560-580/1164-1184 arasında hakim olduğunu kaydetmektedir. Bu husus Halil Edhem beyin eserinde (4) tahta çıkışı 570/ 1175 olarak belirtilirken hakimiyetinin sona erdiği tarih verilmemektedir.

Nasireddin Muhammed'e ait elimizdeki üç sikke de H. 585 tarihli olup her üçünde de basım yeri yazılmamıştır. Bu paraların ikisinin önyüzleri resimlidir. Di-

- 1- Bkz. F. Sümer, "Saltuklular" Selçuklu Araştırmaları Dergisi, III, (1971) 411.
- 2- Ayn. eser., ayn. yer.
- 3- E. De Zambaur, Manuel de Genealogie et de Chronologie pour L'Histoire de L'Islam, (2. baskı (1955), 145.
- 4- Halil Edhem, Düvel-i İslamiye, 227 vd.

önünde birbirleriyle ve bir saat aşağıda da (güneyde) *Yaşarköyü-Deresi*'yle birleşerek, (Kurudere köyü mahallesi) *Sabudara* değirmeni mevkiinde, *Şertül-Çayı*'na dökülürler (bu da, daha aşağıda, sağdan *Şavşat-Çayı*'na karışır)»³².

28 SUBAT 1993

³² Cevizli Köyü Öğretmeni Kanber ALGAN, «*Cevizli Köyü Hakkında Genel Bilgiler*», Şavşat Öğretmenlerinden bir Hey'et, Çoruh - Şavşat (kitabı), 1945 İstanbul, s. 92, 93.

Meşe-Ardahan/Hanak bölgesine komşu *Şavşat*'ın kuzeyinde de, bir suya adını veren «*Şertül*»ün bulunması, 1069 ilkbaharında, *Kars*'tan sonra *Sultan Alp-Arslan*'ın, Kartel kaynağında fethettiği bildirilen «*Şertül-ni*» (Şertül-lar) bölgesinin, doğuda *Kurtkale*'den, batıda *Şavşat ortuları*'na değin yayıldığını gösterse gerektir.

Dergi / Kitap
Kütüphanede Mevcuttur

Selçuklu Anıtlarının Kayıtları, c.10, 1971 Ankara
Makale 391-433 sayfaları arasında.

SALTUKLULAR

Faruk SÜMER

Saltuklular tarihine dâir kaynaklar

Erzurum bölgesinde bir asırdan fazla varlığını devam ettiren *Saltuklular* hakkında bu güne değin ancak iki kitâbe elde edilebilmiştir. Bunlardan biri *Erzurum*'da, *Tepsi Minare*'nin üzerinde¹, diğeri de *Erzurum*'un doğusundaki *Pasin Ovası*'nda *Aşağı Micingird Köyü*'nde, bir evin duvarında bulunmaktadır. Aslında köyün yanındaki *Micingird Kalesi*'ne âit olan bu kitâbede bilhassa yaptırılan adı iyice okunamamakta, yapılmış tarihi de eldeki fotoğraflardan bizce hiç anlayamamaktadır².

Sikkelere gelince, *Saltuklular*'dan ancak İ z z e d d i n S a l t u k ile oğlu M u h a m m e d'e âit bakır paralara rastgelinmiştir³.

Bu hânedan ile ilgili resmî mektup, vakfiye, temliknâme ilâh... gibi hiçbir vesika bize kadar gelmemiştir.

Bizim bildiğimize göre umumî tarih yazan müelliflerden G a f f â r î (Öl : 972 = 1564/65) eserinde bu hânedana da ayrı bir bölüm tahsis etmiştir. Adı geçen müellif *Saltuklular*'a dâir verdiği kısa bilgilerin bir kısmını İ b n u'l-E s î r'in tarihinden, bir kısmını da menşei bizce meçhul bir eserden (muhtemel olarak tarihî bir takvimden) almıştır. *Saltuklular*'ın son beğinin kim olduğunu, Selçuklu hükümdarı R ü k n e d d i n S ü l e y m a n Ş a h'ın *Saltuklular*'a ne zaman son verdiğini ve *Gürcüler* ile hangi yıl ve hangi ayda ve nerede savaştığını, ancak G a f f â r î'nin bu meçhul kaynaktan yaptığı nakillerden öğreniyoruz.

¹ Bu kitâbenin metni ileride verilmştir.

² Bu kitâbenin metni de ileride gösterilmiştir.

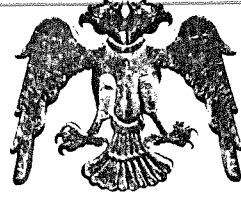
³ Bunlar üzerinde ileride durulmuştur.

ALEVİ TÜRKMEN TARİHİ VE SALTUKLULAR

Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi Kütüphanesi Yıvuz AĞIY BÖLÜMÜ	
Dem.fıs.	122051
Tas.No.	956.02 SALTUK

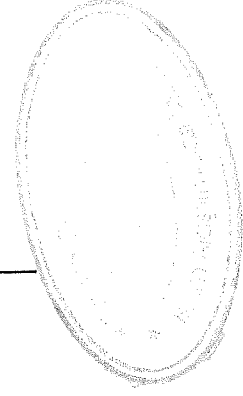
VELİ SALTIK

Ankara 2004

SALTUKLULAR

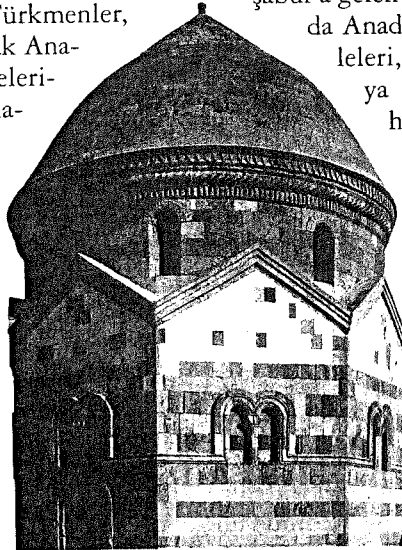
DOÇ. DR. ALİ ÖNGÜL
CELAL BAYAR ÜNİVERSİTESİ FEN-EDEBİYAT FAKÜLTESİ / TÜRKİYE

Saltuklular, Malazgirt zaferinden sonra Anadolu'da kurulan ilk Türk beyliğidir. Erzurum, Pasinler, Tercan, İspir, Oltu, Tortum, Micingerd, Bayburt ve civarında 1071-1202 yılları arasında hüküm süren Saltukluların başkenti Erzurum idi.

Erzurum (Kâlikala), Hz. Osman zamanında Habib b. Mesleme el-Fihri tarafından 653 yılında fethedilmiştir.¹ Müslümanlar Erzurum'u ele geçirdikten burasını Bizans'a karşı yapılan savaşlarda bir üs haline getirdiler. Şehir Abbasîlerin ilk yıllarında bir süre Bizans'ın eline geçtiyse de daha sonra geri alınmıştır. Bizanslılar XI. yüzyılda Müslümanlara karşı saldırılara geçerek güneyde Suriye'ye ve güneydoğuda Diyarbakir'e doğru istilalarını genişlettiler. Doğuda ise Erzurum'u işgal edip Azerbaycan'a kadar ilerlediler. Ancak bu sıralarda başlayan Selçuklu akınları ve Türkmen göçleri nedeniyle Türklerle Bizanslılar arasında uzun yıllar sürecek ve Anadolu'nun kaderini değiştirecek olan çatışmalar başlamış oluyordu.

Horasan'da henüz Selçuklu Devleti kurulmadan önce Çağrı Bey'in bir yurt arama amacıyla 1015-1021 yılları arasında Doğu Anadolu'ya düzenlediği keşif seferlerinden sonra Arslan Yabgu'ya bağlı Türkmenler, Gazneli kuvvetlerinin takibinden kaçarak Anadolu'ya girmişler ve ağır kayıplar vermelerine rağmen Azerbaycan'a, Bizans topraklarına ve Diyarbakir yöresine kadar yayılmışlardır. Türkmenler 1038 yılında gerçekleştirilen üçüncü bir akınla da Van Gölü havzasına kadar geldiler. Yeni katılmalarla sayıları artan Türkmenler, 1044 yılında büyük kitleler hâlinde Doğu Anadolu'ya girdiler. Süratle Vaspuragan civarına gelen bu Türkmenlerin hedefi Erzurum'u ele geçirmektir. Türkmen akınlarına karşı İmparator II. Basileios doğudaki sınırlarını emniyet altına almak için harekete geçmiş ve İmparatorluğun sınırlarını Azerbaycan ve Kafkasya'ya kadar genişletmişti.

Erzurum-Emir Saltuk Kümbeti

Daha sonra İmparator Kostantinos IX. Monomakhos da aynı siyaseti izleyerek Türkmenlere karşı harekete geçip 1045 yılı sonbaharında Gürcü asıllı kumandanı Liparit komutasında gönderdiği orduyla Şeddâdilerin elindeki Duvin şehrini ele geçirmek istemiştir. Bunun üzerine Büyük Selçuklu hükümdarı Tuğrul Bey, Kutalmış komutasında bir orduyu Bizans kuvvetlerine karşı gönderdi. Kutalmış, Musul ve Diyarbakir yöresindeki Türkmenleri de yanına alarak 1045 yılında Gürcü ve Rumlardan oluşan müttefik Bizans ordusunu bozguna uğrattı. Öte yandan Musa Yabgu'nun oğlu Hasan Bey de 20 bin kişiyle Erzurum ve Pasin ovalarını ele geçirdi. Fakat Bizanslılar Hasan Bey'i takip ederek Büyük Zap Suyu yakınlarında pusuya düşürüp onu ve yakın arkadaşlarını şehit ettiler.

Selçuklu ordusunun bozgununa uğraması, Hasan Bey ve arkadaşlarının ölmesine çok üzülen Tuğrul Bey Azerbaycan Genel Valiliği'ne atadığı kardeşi İbrahim Yinal'ı, Erran (Karadağ) bölgesinde başarılı fetihlerde bulunan Kutalmış ile birlikte Anadolu'da fetihler yapmak ve bozguna uğratılan Selçuklu ordusunun intikamını almakla görevlendirdi. İbrahim Yinal, Türkistan'dan Nişâbur'a gelen yoğun bir Türkmen kitlesini 1047 yılında Anadolu'ya sevk etti. Ertesi yıl Türkmen kitleleri, Erzurum ve Pasin ovalarında toplanmaya başladılar. Türkmenler dalgalar halinde her tarafı istila ettiler. Batıda Gümüşhane ve Trabzon, kuzeyde İspir, güneyde Muş ve Ağrı taraflarına kadar yayıldılar. Türkler daha sonra Siirt ile Meyyâfârikîn (Silvan) arasındaki Erzen üzerine yürüdüler. Bizanslılar ile vuku bulan çok çetin savaşlardan sonra halk Kâlikala (Erzurum) şehrine sığındı. Kâlikala bu tarihten itibaren yakınındaki Erzen şehrinin adını aldı ve Erzen'den ayırmak için de Erzenü'r-Rum, daha sonra Arz-ı Rum ve nihayet Erzurum olarak anılmaya başlandı.

Bizans kuvvetlerini takip eden İbrahim Yinal, Hasankale civarına

The term was employed in the *fiqh* works and in *adab* ones, whence the title of the first chapter of Ibn Kutayba's *Uyūn al-akhbār: kitāb al-sultān* (in which the author defines the role and attributes of the *sultān*). For the subsequent development in practice of *sultān* as a personal title, see *SULTĀN*, in addition to which it should be noted that al-Kalkāshandī, speaking of the evolution of power in Egypt, states that, under the Fātimids, authority (*salṭana*) was acquired by the "vizierate of delegation" (*ṣarāt sultānatuhā wizārat al-tafwīd* (*Subh*, ix, 403).

Salṭana is found in combination with many terms: *dār al-salṭana*, *dast al-salṭana*, *lakḥt al-salṭana*, *ṣarīf al-salṭana*, *nimḡat al-salṭana* and *nā'ib al-salṭana*.

Bibliography: 1. Texts. 'Abd al-Bākī, *al-Muḍam al-mufahras li-alfāz al-Kur'ān*, s.v.; Ibn Djamā'a, *Tahrīr al-ahkām*, ed. and tr. H. Kofler, *Handbuch des islamischen Verwaltungsrechtes*, in *Islamica*, vi (1934), 349-414, vii (1935), 1-64; Ibn Kutayba, *Uyūn*, i, 1-15; Kalkāshandī, *Subh*, v, 447-8, ix, 401-4; Maḳrīzī, *Khīṭaṭ*, i, 153.

2. Studies. C.H. Becker, *Barthold's Studien über Kalif und Sultan*, in *Isl.*, vi (1915-16), esp. 356 ff.; T.W. Arnold, *The caliphate*, London 1924, esp. 202 ff.; Barthold, *Turkestan down to the Mongol invasion*², 271; Ḥasan al-Bāshā, *al-Aḳāb al-islāmīyya*, Cairo 1955, 323-9; E. Tyan, *Institutions de droit public musulman*. ii. *Sultanat et califat*, Paris 1956, 7-79; Barthold, *Caliph and sultan*, tr. N.S. Doniach, in *IQ*, vii (1963), 117-35; G. Makdisi, *Les rapports entre calife et sultan à l'époque saljukide*, in *IJMES*, vi (1975), 228-36; A. Cheddadi, *Le jāh, une notion méconnue, le système de pouvoir chez Ibn Khaldun*, in *Annales ESC*, 35e année, no. 3-4 (1980), 534-50; A.K.S. Lambton, *State and government in mediæval Islam*, Oxford 1981, 185-6; B. Lewis, *The political language of Islam*, Chicago and London 1988, 51-3; M. Talbi, *Les structures et les caractéristiques de l'État islamique traditionnel*, in *CT*, xxxvi, no. 143-4 = *Mélanges Bechir Tlili*, 231-56. See further the *bibl.* to *SULTĀN*.

(MOUNIRA CHAPOUTOT-REMADI)

SALTUK OGHULLARĪ, a Türkmen dynasty that ruled a principality centred on Erzurum [q.v.] from ca. 465/1072 to 598/1202.

The information on this dynasty from all sources is rather sparse and somewhat confused. It was apparently founded by one Saltuk, who was among the Türkmen *beys* under Alp Arslan whom he sent to conquer Anatolia after the battle of Malāzگرد [q.v.]. Ibn al-Aṭhīr (d. 630/1233) says the founder was a certain Abu 'l-Kāsim, who may have been the same person. The Saltuk-oghullarī seem to have established the first Türkmen principality in Anatolia after Malāzگرد. In addition to their capital at Erzurum, it included Bāybürt, Shābīn Karā Hīṣār, Terdjān, İspir, Oltu, Midjingerd, and sometimes Kars. In 496/1103, the ruler, with the title *malik*, was one 'Alī, who was allied with the Saldjūk sultan Muḥammad Tapar in his struggle against Berk-yaruḳ. In 516/1123, the 'Abbāsīd caliph al-Mustarshīd asked the Saltuk-oghullarī, among others, for military assistance against Dubays b. Ṣadaḳa, the Mazyadīd ruler of Ḥilla [q.v.]. The next known Saltukīd ruler was 'Alī's brother, Dīyā' al-Dīn Ghāzī (d. 526/1131-2).

Meanwhile, taking advantage of the confusion caused by the Crusades and Saldjūk domestic strife, the Georgians began to attack eastern Anatolia. In 514/1120, David the Builder (1089-1125), assisted by the Kıpçaks [q.v.], defeated a coalition of Turkish forces, which no doubt included the Saltuk-oghullarī, near Tiflīs (Tbilisi). A few years later, Dīyā' al-Dīn concluded a marriage alliance with the Artukids

[q.v.]. He was succeeded by 'Alī's son 'Izz al-Dīn Saltuk (d. 563/1168). In 549/1154, the Georgians under Dīmītrī I (1125-55) defeated and captured 'Izz al-Dīn near Ānī. He was ransomed by the Artukids and Suḳmān, the Shāh-i Arman [q.v.] at Akhlāt. The latter was married to one of his daughters. 'Izz al-Dīn was among the coalition of Turkish forces that besieged the Georgians at Ānī in 556/1161, only to meet defeat again. Shortly thereafter, 'Izz al-Dīn sent another daughter to marry Kılıdī Arslān II [q.v.], the Saldjūk sultan of Rūm. She was intercepted en route, however, by the Dāniṣhmendīd Yaghī-basan, who married her off to his nephew, the ruler of Kayseriyya (Kayseri). This provoked a war between the Saldjūks and Dāniṣhmendīds. 'Izz al-Dīn was succeeded by his son Nāṣir al-Dīn Muḥammad. Sometime during his reign, the Georgians attacked Erzurum for the first and last time.

It was presumably after this event that there occurred the curious incident in which Nāṣir al-Dīn's son Muẓaffar al-Dīn offered to convert to Christianity and marry the queen of Georgia, the famed T'amar (1184-1213). Muẓaffar al-Dīn went to Tiflīs with much pomp and expensive gifts, but the queen ultimately declined his offer. The subsequent fate of both Nāṣir al-Dīn and his son is unknown. Between at least 587/1191 and 597/1200-1, Nāṣir al-Dīn's sister Māmā Khātūn appeared as *malika* of Erzurum. She was allied with the Ayyūbid ruler of Mayyāfāriḳīn against the Shāh-i Arman. In 597/1200-1, she asked the Ayyūbid sultan al-Malik al-'Adil in Cairo to arrange a husband for her. At that point, she seems to have been overthrown by Muẓaffar al-Dīn's brother Malik Shāh. These events probably disturbed the Saldjūk sultan of Rum, Sulaymān II, who was hostile to Ayyūbid ambitions in eastern Anatolia. Consequently, when he marched through Erzurum in 598/1202 on a campaign to Georgia, he imprisoned Malik-Shāh and annexed his territory, putting an end to the Saltukīd dynasty. Under the Saltuk-oghullarī, Erzurum was a flourishing emporium and acquired a number of monumental buildings. Dīyā' al-Dīn built the Tepsi Minare and Kale Camii, and Nāṣir al-Dīn built or completed the Ulu Cami. Also noteworthy is the *türbe* of Māmā Khātūn in Terdjān.

Bibliography: O. Turan, *Doğu anadolu türk devleteri tarihi*, Istanbul 1973, repr. 1980, 1-21 (to be used with caution); F. Sümer, *Doğu anadolu'da türk beylikleri*, Ankara 1990, 17-45, which is a revised version of his article *Saltuklular in Selçuklu Araştırmaları Dergisi*, iii (1971), 391-434 (Sümer takes issue with Turan on many important points).

(G. LEISER)

SALTUKIDS [see *SALTUK OGHULLARĪ*].

SALŪKĪ, the name given by the Arabs to a member of the gazehound family, so-called because it pursues its quarry by sight and not by scent. The *salūkī* stands about 25-6 ins. in height at the shoulder. The *salūkī* has often been mistaken for the greyhound by travellers to the Middle East, but the ears are long and pendulous, while the greyhound's are short and pricked, and the greyhound is wider in the body and more heavily built. Whereas the greyhound is a sprinter, the *salūkī* is possessed of great stamina.

Abundant evidence exists in Arabic literature that the *salūkī* hunted oryx in the Dījhāliyya (see the *Mu'allaka* of Labīd (ll. 49-52); the *qaṣīda* of al-Nābigha (in C.J. Lyall (ed.), *A commentary on ten ancient Arabic poems*, Calcutta 1894, 154 ll. 13-18); and 'Abda b. al-Ṭabīb (ll. 29-39) and Abū Dhū'ayb (ll. 36-48) both in the *Mufaḍḍaliyyāt*). The huntsman, armed with bow

20 AUGUST 1995